خون
فصلنامه پژوهشی
دوره ۲ شماره ۷ زمستان ۸۴ ویژه‌نامه (۲۸۹-۲۸۷)

طب انتقال خون گذشته، حال و آینده

دکتر علی‌اکبر پورفتح‌اله[۱]

خون در طول تاریخ حیات بشر بخشی از زندگی، تفکر و اندیشه انسانی بوده‌است. با نگاهی به شواهد تاریخی در مسیر تکامل طب انتقال خون، چهار مرحله را به طور مشخص در تاریخ ملاحظه می‌کنیم.

الف: در اولین شواهد انسان اولیه همیشه خون را مترادف با مرگ و زندگی می‌دیده به هنگام شکار با خون‌ریزی از حیوان، تسلط انسان امکان‌پذیر می‌شد و بالعکس با از دست دادن خون قدرت حیات و زندگی هم از دست می‌رفت و با همین دید، خون وسیله حیات و زندگی در نگاه انسان اولیه بود همچنان که امروز هم به شکلی خون وسیله حیات و زندگی است.

ب: با همین دیدگاه و نقش خون در حیات و زندگی بود که خون‌آشامی، به‌عنوان ابراز قدرت در جوامع انسانی شکل گرفت. داستان خونخواری از گلادیاتورها و یا خوردن خون گلادیاتورها توسط حاکمان قدرتمند، بخشی از شواهد تاریخی چنین دیدگاهی می‌باشد.

ج: با توسعه علم، استفاده و کاربرد درمانی خون مطرح شد و حجامت برای کاهش آلام و درمان بیماری‌ها در جوامع انسانی توسعه یافت.

د: امروزه طب انتقال خون مجموعه‌ای ارزشمند را از کاربرد خون به عنوان ابزار حیات و زندگی تا توسعه روش‌های فرزیس برای جداسازی اجزای مختلف خون توسعه داده که این مواد با اندیکاسیون‌ها و کاربردهای مشخص مورد استفاده قرار می‌گیرد.

اگر به این سیر تکاملی از دید « فلسفه علم» نگاه کنیم در عصر نوسنگی و در اواخر عصر حجر، انسان به این باور رسیده‌بود که روح اهریمنی، افراد را در بر می‌گیرد و با سوراخ نمودن جمجمه به شیطان اجازه خروج از سر داده می‌شود. پیدایش ابزارهای سوراخ کردن جمجمه و اسکلت‌هایی با جمجمه سوراخ شده در عصر نوسنگی شاهدی بر این باور و دیدگاه می‌باشد.

شکل تکامل یافته این تفکر را در ادیان باستانی ملاحظه می‌کنیم که تفسیر و توجیه همه پدیده‌ها در اندیشه انسانی بر دو محور خیر و شر و خدای خوبی و بدی استوار بود. در تفکر ایران باستان همه چیز بر دو محور اهورا مزدا و اهریمن استوار بود. اهورا مزدا مظهر پاکی است و اهریمن مظهر شرارت و دشمن بشریت و بیماری‌هایی که توان فکری و روحی انسان را سلب می‌کنند بخشی از نیروهای اهریمنی هستند و حجامت با تسهیل آزاد شدن روح اهریمن از نقاط بدن می‌تواند به کمک آلام بشریت درآید و با همین نگاه است که بشر از سه هزار سال قبل حجامت را می‌شناخته است و گزارش مکتوب از طب سوزنی با و بدون خون‌گیری از ۴۰۰ سال قبل از میلاد مسیح در تاریخ ثبت شده است. این دیدگاه و تفکر را در اندیشه‌های دینی بسیاری از مذاهب ملاحظه می‌کنیم. از مذهب ازدک در آمریکای لاتین (Azdac) که طلوع خدای خورشید را با خوردن خون پیوند زده‌بودند و انسان‌ها را قربانی رضایت خداوند برای ادامه حیات و زندگی تلقی می‌نمودند تا

تاریخ دریافت: ۸۴/۵/۳۰
تاریخ پذیرش: ۸۵/۲/۲

۱- PhD ایمونولوژی ـ استاد دانشکده پزشکی دانشگاه تربیت مدرس و مرکز تحقیقات سازمان انتقال خون ایران

[Downloaded from bloodjournal.ir on 2026-11-07]

طب سنتی شرق که حجامت و استفاده از زالو و بادکش را به طور وسیع به‌کار می‌بردند. در این دوران چون عامل بیماری را عامل ماوراءالطبیعه می‌دانستند پزشک و روحانی یکی بود و آمیزه‌ای از رسوم جادویی و مذهبی برای بیرون کشیدن روح اهریمن و شیطان و کاهش آلام و درد به کار می‌رفت.

در مسیر تکامل علم انتقال خون، بقراط (۳۷۷ الی ۴۶۰ میلادی) بیش از همه نقش داشت. بقراط با ارایه تئوری اخلاط ۴گانه بدن (خون، صفرا، بلغم و سودا) تحول عظیمی را در طب ایجاد نمود به‌خصوص که این اندیشه با مشاهدات دقیق بالینی همراه شد و طب جالینوسی شکل گرفت که بر اساس مشاهدات تجربی و ارزیابی دقیق بیمار بر مبنای اخلاط ۴ گانه روش‌های مناسب و مدونی در طب تجربی ایجاد نمود و با طرح مزاج سرد و گرم و استفاده از اضداد، موفق به تعریف دقیق‌تر بیماری‌ها و مداخله درمانی شد و انقلاب بزرگی در طب ایجاد نمود و طب اسلامی بر همین اندیشه پایه‌گذاری شد و شخصیت‌های بزرگی همچون رازی و الزاهرای و ابوعلی سینا با تدوین تجربیات و دیدگاه‌های خود جهش بزرگی را در عالم طب ایجاد نمودند.

در تئوری بقراط خون نیروی حیات و جایگاه روح شد و ضعف جسمی و جنون روانی رامنتسب به نقص این مایع حیات می‌دانستند و آسان‌ترین ماده قابل برداشت خون بود. از همین رو بسیاری از تمدن‌ها که پایه علمی آن‌ها بر مبنای طب جالینوسی تکامل یافته‌بود همچون طب اسلامی، یونانی، رومی، چینی و اروپایی شاهد گسترش و کاربرد حجامت بود و به طور تجربی بهترین نقاطی که امکان تیغ زدن بر آن‌ها و جاری شدن خون بود مشخص و ارایه گردید و در این میان طب اسلامی بیشتر از همه با حجامت عجین گردید و حجامت آنچنان در سرزمین‌های اسلامی گسترش یافت که از حیطه علمی و کاربردی آن توسط «حکما» خارج و در جوامع اسلامی شاهد پیدایش و گسترش دلاکان حجامت‌گر بودیم که در کنار فعالیت خود کار حجامت را در حمام‌ها انجام می‌دادند و در فصل بهار با مراجعه به روستاها و نقاط مختلف، خون کثیف مشتریان خود را خارج می‌نمودند. گسترش دلاکان حجامت‌گر که نمونه و تصویر آن را در حمام لطفعلی‌خان کرمان که حکایت از رونق آن در سال‌های گذشته می‌دهد را در جوامع اروپایی هم ملاحظه می‌کنیم. قرن ۱۱ تا ۱۵ میلادی را با قاطعیت می‌توان اوج شکوفایی جراحان آرایشگر در اروپا دانست که سبب گسترش حجامت در اروپا در میان آرایشگران شد که به خوبی به عروق و آبسه‌ها نیشتر می‌زدند و بازو و پاها را قادر بودند به خوبی قطع نمایند. گسترش این حرفه در میان آرایشگران اروپایی به‌خصوص پس از سال ۱۱۶۳ میلادی گسترش یافت که راهبان و کشیشان از ارایه سنت حجامت منع شدند.

در سال ۱۷۴۴ میلادی با تبدیل جراحی به روش علمی و آکادمیک در اروپا جراحان آرایش‌گر حذف و جراحی به شکل نوین خود درآمد و حجامت به شکل علمی (فصد درمانی) با اندیکاسیون‌های مشخص و آکادمیک در اواخر قرن ۱۸ و به‌خصوص در سال ۱۸۵۸ توسط واستون و کوندی ارایه شد.

شکوفایی و رشد علم ستاره‌شناسی و مطالعه صورفلکی در جوامع اسلامی تأثیر مهمی در حجامت و تعیین مکان‌ها و زمان خاص برای کارایی و عمل حجامت گردید و طبیعی است که در عصر خود، کارکردهای فراوانی در کاهش آلام بشریت داشت. به قول یکی از محققین اگر امروز احساس خوشی نداشته باشیم می‌توانیم توصیه نماییم که یک آسپرین بخورید همان‌طورکه در قرون گذشته برای هر کس که احساس خوبی نداشت توصیه می‌شد حجامت نماید و احساس کارایی آن‌را همچون آسپرین دریابد.

قرن ۲۰ میلادی اوج شکوفایی طب انتقال خون بود. در آغاز این قرن (۱۹۰۱) کشف هوشمندانه آقای لاند اشتاینر استفاده از خون را به عنوان یک ابزار درمانی و امکان‌پذیر نمود، به طوری‌که در پایان این قرن بر اساس تخمین سازمان جهانی بهداشت در هر سال جان ۱۵۰،۰۰۰ مادری که به واسطه خونریزی‌های حین زایمان فوت می‌کردند بر اثر انتقال خون نجات می‌یافت و دهه ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ با توسعه روش‌های فرزیس که به تفکیک اختصاصی اجزای مختلف خون قادر است هر جز مورد نظر از خون اعم از سلول‌های مختلف و یا ترکیبات پلاسمایی را خارج و

[Downloaded from bloodjournal.ir on 2026-11-07]

سایر اجزا را به بیمار برگرداند نقطه اوج آرزوهای بشر بود و امکان استخراج و حذف اختصاصی اجزای نامطلوب خون را فراهم نمود.

در کنار این دستاوردهای بزرگ، پیدایش بیماری‌های نوظهور HIV و هپاتیت C هم مشکل بزرگی را در عرصه طب انتقال خون فراهم نمود که سبب شد در آغاز هزاره سوم میلادی، با دانشی که از عفونت‌های پس از انتقال خون کسب نموده‌ایم، شاهد اهدای کاملاً داوطلبانه و ایثارگرانه خون و ساماندهی اهدای مستمر و آموزش و مشارکت اهداکنندگان در تأمین خون سالم باشیم. در کنار آن اجرای نظام هموویژلانس و تدوین استانداردهای ملی و مصرف منطقی و بجای خون «طب انتقال خون» را به عنوان یکی از علوم کاربردی با دستاوردهای بزرگ برای کاهش آلام بشریت مطرح نموده‌است . متأسفانه هنوز در جامعه مابا تأکید بر پاره‌ای از احادیث که بر فرض سندیت آن تأیید کننده دانش روز بشر و دستاورد علمی بشر در مقطع زمانی خود بوده است به فرهنگ‌سازی حجامت می‌پردازند که مناسب است در این‌جا به‌عنوان حسن ختام نظر عبدالرحمن بن خلدون را از کتاب معروفش، مقدمه ابن خلدن ذکر نماییم .

« دراجتماعات بادیه‌نشینی بومی «پزشکی» وجود دارد که غالباً برتجربیات کوتاه و کم‌دامنه برخی از اشخاص مبتنی است و آن طب به طور وراثت از مشایخ و پیرزنان قبیله نسل به نسل به فرزندانشان منتقل می‌شود و چه بسا که بعضی از بیماران به سبب آن بهبود می‌یابند، ولی نه بر حسب قانون طبیعی و نه موافق با مزاج است و قبایل عرب از این‌گونه تجارب طبی بهره وافری داشتند و در میان ایشان پزشکان معروفی وجود داشت مانند حادث بن کلاه و طبی که در شرعیات نقل می‌شود نیز از همین قبیل است و به‌هیچ وجه از عالم وحی نیست و ... »

References :

۱- مقدمه ابن‌خلدون تألیف عبدالرحمن‌بن‌خلدون ترجمه محمد پروین گنابادی جلد دوم صفحه ۱۰۳۴ انتشارات، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

2- Wikipedia, the free encyclopedia-Bloodletting. Available from: http://en. Wikipedeia. Org/wiki/Blood letting.

3- National library of medicine. Available from: http: // www.ihm.nlm.nih.gov/him.html.

4- Durant W. The Renaissance: A history of civilization in Italy from 1304-1576 A.D. In: Simon and Schuster, editors. New york; 1953.

5- Red gold. The story of blood. Available from : http : // www. pbs. org/ wnet/ redgold/ basics / blood letting. html.

6- Mazda T, Schmidt P. Therapeutic bleeding in the evolution of medicine in Japan. Blood Banking and Transfusion Medicine 2004; 2(2).50-61.

7- Schmidt PJ. Therapeutic bloodletting: from bloodletting to blood transfusion. Blood Banking and Transfusion Medicine 2003; 1(1): 9-13.

Transfusion medicine past, present, future

Pourfathollah A.A.[1,2](PhD)

[1]Tarbiat Modarres University
[2]Iranian Blood Transfusion Organization-Research Center

SJIBTO 2006;2(7): 287-289

Received: 21 Aug 2005
Accepted: 22 Apr 2006

Correspondence: Pourfathollah A.A, PhD of Immunology, Tarbiat Modarres University
P.O.Box: 14155-111,Tehran, Iran.Tel: (+9821) 88011001; Fax : (+9821) 88013030
E-mail: *Pourfa@modares.ac.ir*

[Downloaded from bloodjournal.ir on 2026-11-07]